

KANSER HASTALIĞINDA TEDAVİ AMACIYLA KULLANILAN YÖRESEL BİTKİLER

Dr. Cahide AKSOY* / Doç. Dr. Sevinç YÜCECAN* / Uzm. Nuran ÇİFTÇİ* /
Arş. Gör. Muhittin TAYFUR*/Arş. Gör. Bengül AKGÜN*/Dr. Nevin TAŞÇI*

Bu araştırma Kars - Ağrı - Van - Şanlıurfa, Diyarbakır ve Adıyaman il merkezleri ile bazı ilçe ve köylerinde çeşitli hastalık ve semptomlarda kullanılan geleneksel yöntemleri saptama amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırma yapılan yörelerde yaşayan halkın bir kısmının «Kanser» hastalığına karşı bazı bitkisel kökenli drogları kullandıkları saptanmıştır. Bu drogların birçoğunun Türkiye'de halk arasında eskiden beri değişik amaçlarla sık kullanılan bitkiler olduğu belirlenmiştir. Kullanılan bitkilerin bir kısmı doğal anti-karsinogen olduğu ileri sürülen öğeleri içermektedir. Besinlerde bulunan bu tür doğal antikarsinogenlerin belirlenmesi ve etki mekanizmalarının aydınlatılması çalışmaları halen sürdürülmektedir. Kanser gibi ciddi bir hastalıkta mutlaka bir hekimin önerdiği ve takip ettiği tedavi şeklinin uygulanması gerekmektedir.

GİRİŞ

Çağımızda kanser görülüş sıklığı, öldürücülüğü, teşhis ve tedavideki güçlükleri yönünden en önemli sağlık sorunlarından biri durumuna gelmiştir. Kanser, hücrenin yapı ve fonksiyon bakımından normalden sapması, anormal şekilde ve gerçekte kendisinin bir yapıtaşı olduğu canlının aleyhine olacak biçimde çoğalma göstermesi ve kendisi ile hiçbir ilişkisi olmayan diğer doku ve organları işgal ederek bunların görevlerini engellemesi olarak tanımlanabilir. Bugün için tek bir hücrenin kanserleşmesinden hastalığın belirti verecek duruma gelişine kadar geçen süre ve olaylar tam olarak bilinmemektedir. Genel anlamda kanser, vücutta her cins hücre ve dokuda oluşabilir (1). Kanser oluşum nedenleri, önleyici etkenler ve tedavi yöntemleri tam olarak açıklığa kavuşmamış olmakla birlikte özellikle son yıllarda bu konuyla ilgili oldukça

(*) H. Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Elemanları.

yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Kanser tedavisinde erken teşhis önem taşımaktadır.

İnsanoğlu, daha ilk çağlardan beri, sağlığının bozulduğu anlarda bu rahatsızlığını tedavi edebilmek için çevresine yani doğaya başvurmuştur. Bu konuda ona en büyük yardımcısının çevresindeki bitkiler olduğunu çeşitli deneyimler geçirdikten sonra anlayabilmiştir. Bitkisel kökenli droglar çok eski devirlerden beri hastalıklara karşı kullanılmakla birlikte etkili bileşikler ve etki mekanizmaları hakkındaki bilgiler ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren bilinmektedir. Bitkiler, tıp dalında kullanılan yararlı maddeleri içermeleriyle birlikte, bu yararları onu kullanan kişinin amaç ve kullanım biçimleri ile sınırlı kalmaktadır. Her toplumun kendi sosyo-kültürel durumuna göre bitkilere ilişkin çeşitli inanç ve uygulamaları vardır, bu da kanser gibi bir hastalıkta gerekli etkin tıbbi tedaviyi geciktirmeye yol açarak hastalığı tehlikeli boyutlara ulaştırır. Bu nedenle bu araştırma halkın kanserde kullandıkları bitkileri ve uygulama şekillerinin neler olduğunu ortaya çıkarmayı, elde edilen verilerin bilimsel bir dayanağı olup olmadığını açıklığa kavuşturmayı ve bu konuda gerekli uyarıları yapmayı amaçlayarak planlanmış ve yürütülmüştür.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve ARAÇLARI

Bu araştırma Kars - Ağrı - Van - Diyarbakır - Şanlıurfa ve Adıyaman il merkezleri ile bazı ilçe ve köylerinde yapılan «Çeşitli Hastalık ve Semptomlarda Kullanılan Geleneksel Yöntemleri Saptama» ile ilgili araştırmanın bir bölümünü kapsamaktadır.

Araştırmanın normal süresi, örnekleme daha önce verilmiştir (2). Bu yazıda saptanan verilerden sadece «Kanser» ile ilgili kısımlar anlatılacaktır. Kanser ile ilgili sorulara 55 aile cevap vermiştir. Bu nedenle örnekleme 55 aile (% 1.16) olacaktır. Anket uygulanması sırasında «Kanser» hastalığında tedavi amacıyla kullanılan yöresel bitkilerin toplanmasına da çalışılmıştır. Verilerin yüzde olarak dağılımları yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırma sonuçları, araştırma yapılan yörelerde yaşayan halkın «Kanser» hastalığına karşı bazı bitkisel kökenli droglar kullandıklarını göstermiştir. Tablo 1, yöre halkının kanser tedavisinde kullandıkları bitkilerin familyalarına ve kullanılan kısımlara göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 1 : Kanserde Kullanılan Bitkilerin Familyalarına ve Kullanılan Kısımlarına Göre Dağılımı

Familyası	Latince Adı	Türkçe Adı	Kullanılan Kısım
Amaryllidaceae	<i>Narcissus tazetta</i> L.	Nergis	Çiçek
Anacardiaceae	<i>Sotinus cogyria</i> Scop. (= <i>Rhus cotinus</i> L.)	Sarı kök (Boyacı somağı yaprağı)	Kök
Apocynaceae	<i>Nerium oleander</i> L.	Zakkum yaprağı	Yaprak
Boraginaceae	<i>Trachystemon orientalis</i>	Balıkotu (hodan)	Çiçek ve yaprak
Compositae	<i>Solanum pseudocapsicum</i>	Herdemtaze	Çiçek, yaprak ve dal
Cruciferae	<i>Nastirtium officinale</i> R. <i>Anastatica hierochuntia</i> L.	Sumancası (suteresi) Havva ana eli	Yaprak Yaprak
Gramineae	<i>Secale cereale</i>	Çavdar	Unu
Papaveraceae	<i>Fumaria officinalis</i>	Şahtereotu	Toprak üstü kısımları
Labiatae	<i>Lavandula stoechas</i> <i>Glycyrrhiza glabra</i> L. <i>Cassia zngustifolia</i> Vahl (<i>Cassia acutifolia</i> Della)	Kısacıkmahmut Karabaşotu Meyan kökü Sinemeki yaprağı	Tamamı Çiçek Kök Yaprak
Leguminosae	<i>Allium sativum</i> <i>Allium cepa</i>	Sarmısak Soğan	Soğan Soğan
Liliaceae	<i>Malva sylvestris</i> L. (<i>Malva neglecta</i> Wallroth)	Ebegümeci yaprağı	Yaprak
Malvaceae	<i>Rheum ribes</i> <i>Rumes crispus</i>	Işgın kökü Evellik otu	Kök Yaprak
Polygonaceae	<i>Cerasus mahaleb</i> <i>Rubus discolor</i> (R. canescens)	Mahlep Böğürtlen kökü	Tohum
Roseaceae	<i>Aquilaria agallocha</i> Roxb. <i>Petroselinum sativum</i> <i>Urtica</i> sp. (U. dioica)	Ud hindi (ödağaei) Maydanoz Işırgan yaprağı	Oदन Toprak üstü kısmı Yaprak
Thymelaeaceae			
Umbelliferae			
Urticaceae			

Tablo 2 : Kanserde Kullanılan Bitkilerin Bileşimi

Bitki Adı	Bileşimi
Nergis	Zehirli alkaloitler (narcissin)
Sarı kök (boyacı somağı yaprağı)	Tanen ve flavon türevleri (fisetin)
Zakkum yaprağı	Glikozitler (oleandrin)
Balıkotu (hodan)	Tanen, uçucu yağ, nitrat tuzları, müsilaaj, saponin ve rezin
Herdemtaze	Uçucu yağ, rezin, acı madde, kumarin, serbest veya glikozit halinde flavon türevleri
Sumancası (suteresi)	Glikozit (Glikonasturtiin), uçucu yağ
Çavdar	Nişasta ve sellüloz
Şahtereotu	Tanen, potasyum tuzları, fumarik asit ve alkaloitler
Kısacıkmaahmut	Tanen, acı madde, rezin, saponinler ve uçucu yağ
Karabaşotu	Glikozit, saponinler ve uçucu yağ
Meyan kökü	Saponozit (glisirizik asit veya glisirrizin), flavonozit (likiritozit)
Sinameki yaprağı	Rezin, flavon türevleri, serbest veya glikozit halinde antrasen türevleri
Sarmısak	Kükürtlü uçucu yağ
Soğan	Kükürtlü uçucu yağ
Ebegümece yaprağı	Müsilaaj
Işgın kökü (uçgun kökü)	Tanen, antrasen türevleri
Evelik otu (kuzukulağı)	Yaprakları potasyum tuzu halinde oksalik asit, kökler ise tanen
Mahlep	Sabit yağ ve kumarin
Böğürtlen kökü	Tanen, organik asitler
Ud hindi	Uçucu yağ ve rezin
Maydanoz	Flavon heterozidi (ariozit), uçucu yağ
Isırgan yaprağı (gezgez)	Organik asitler (formik asit), histamin, asetil kolin

Tablo 2, kanserde kullanılan bitkilerin bileşimini göstermektedir. Bileşimde yer alan etken maddeler genelde alkaloitler, gliko-

zitler, tanenler, saponozitler, uçucu yağlar, sabit yağlar ve müsilağdır.

Bitkilerin kullanım şekilleri Tablo 3'de özetlenmiştir. Bitkiler % 52.8 oranında kaynatılıp suyunun içilmesi şeklinde tüketilmektedir. Çiğ olarak tüketenlerin oranı % 14.6, haşladıktan sonra tüketenlerin oranı ise % 12.7'dir. Bitkiler ayrıca şüpheli yerin üzerine konularak da kullanılmaktadır (% 12.7).

Tablo 3 : Bitkilerin Kullanış Şekilleri

Kullanış Şekli	Sayı	%
Kaynatılıp suyu içilir	29	52.8
Çiğ olarak yenir	3	14.6
Haşlanıp yenir	7	12.7
Yağda kavrulur, yenir	1	1.8
Ekmek yapılır, yenir	1	1.8
Sakız gibi ağızda çiğnenir	1	1.8
Hap gibi yapılp içilir	1	1.8
Şüpheli yerin üzerine konur	7	12.7
Toplam	55	100.0

Tablo 4, bitkilerden yararlanma durumunu göstermektedir. Yöre halkının % 74.6'sı kullandıkları bitkilerden yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4 : Bitkilerden Yararlanma Durumu

Yararlanma Durumu	Sayı	%
Çok iyi geldi	41	74.6
Bazen iyi geliyor	4	7.3
Hiç etkisi olmadı	6	10.9
Dokundu	2	3.6
Bilmiyor	2	3.6
Toplam	55	100.0

Tablo 5, yöre halkının kullandıkları bitkileri öğrenim kaynaklarını göstermektedir. Kanserde bitkileri tedavi amacıyla kullanan ailelerin % 56.4'ü bu otları yaşlı büyüklerden öğrendiğini, % 12.7 si bölgenin eskiden beri süregelen geleneği olduğunu, % 12.7'si

kendi tecrübesi ile, % 9.1'i anne, baba, kardeş gibi yakınlarından öğrenerek uyguladıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5 : Yöre Halkının Bitkileri Öğrenim Kaynakları

Kaynaklar	Sayı	%
Anne, baba, kardeş	5	9.1
Yaşlı büyükler	31	56.4
Kitap, dergi, mecmua	3	5.5
Sağlık personeli	1	1.8
Kendi tecrübesi	7	12.7
Bölgenin eskiden beri süregelen geleneği	7	12.7
Bölgenin aktarları	1	1.8
Toplam	55	100.0

TARTIŞMA

Bu araştırma bulguları, araştırma yapılan yörelerde yaşayan halkın bir kısmının «kanser» hastalığına karşı bitkisel kökenli drogları kullandıklarını göstermiştir. Bu drogların birçoğu Türkiye'de halk arasında eskiden beri değişik amaçlarla sık kullanılan bitkilerdir (3, 4). Halkın bunları kullanmaları muhtemelen hastalığın ortaya çıkardığı rahatsızlıkları azaltabilmek, kişiyi rahatlatabilmek amacıyla olabilir. Çünkü bu bitkilerin etken maddelerinin idrar artırıcı, iştah açıcı, safra artırıcı, ağrı kesici, yatıştırıcı, kusmayı önleyici, göğüs yumuşatıcı, balgam söktürücü, yara iyi edici, tansiyon düşürücü, müsilaaj, ateş düşürücü gibi etkinlikleri bulunmaktadır (3). Fakat kanser tedavisinde etkinlikleri kesin olarak bilinmemektedir.

Kanser kendi kendine oluşan bir hastalık değildir ve birçok dış faktörün etkisi altında oluşur. Bu faktörler içinde beslenme de bulunmaktadır. Beslenme ile kanser arasında çift yönlü bir korelasyon vardır (5, 6). Besinler, bir yandan kanser oluşumu ve gelişimine neden olabilen karsinojenlerin, diğer yandan öncü öğelerden karsinojenlerin oluşumunu engelleyen ya da bunların etkilerini yok eden doğal antikarsinojenik öğelerin kaynağı olabilmektedir. Bu karsinogenesis inhibitörlerinden örneğin; aromatik izotiyosiyanatlar (benzyl isothiocyante, phenethyl isothiacyanate) bürüksella hanası, lahanası ve karnabaharda; askorbik asit, turunçgiller, yeşil yapraklı sebzeler, kuşburnunda; karotenoidler havuç, yeşil yapraklı sebzeler, yer elmasında; kumarinler, laktonlar (α -angelica lactone,

limettin, coumaranone) turunçgiller ve sebzelerde; posa (lignin-selüloz bileşikleri)tahıl kepeği, kurubaklagiller, meyve ve sebzelerde; flavonoidler (quercetin, myricetin, kaempferol, chrysin) meyveler, sebzeler ve tahıllarda; indoller (indole-3-acetonitrile, indol-3-carbinol vb.) bürüksellahanası, lahana ve karnabaharda; fenolik asitler (caffeic acid, ferulic acid, chlorogenic acid, ellagic acid vb.) kahve, çay, soya fasulyesi, yulaf, elma, patates; proteaz inhibitörleri soya fasulyesi, diğer baklagiller, tohumlar, fındık, cevizde; selenyum bileşikleri tahıllar, istiridye, mantarda; α -tokoferol sıvı yağ, fındık, ceviz, kuşkonmaz ve tahılda bulunmaktadır (7). Karsinogenik süreçte inhibitörlerin bazıları, örneğin, askorbik asit ve α -tokoferol öncü maddelerden karsinojenlerin oluşumunu önler. Diğerleri, karsinojenlerin kritik hedefli hücrelere ulaşmasını veya reaksiyona girmesini önler ki, bitkisel kaynaklı yiyeceklerde bu tür bloke edici inhibitörler bulunmaktadır. Karsinojenlere maruz kalan hücrelerde neoplazimin ortaya çıkmasını baskılayıcı olarak rol oynayabilen inhibitörlerden en yoğun olarak incelenileni ise retinoidlerdir (8). İnhibitörler, karsinogenik süreçte oynadıkları role göre sınıflandırılabilirler gibi başlangıç ve başlangıç sonrası aşamalarındaki etkinliklerine göre de sınıflandırılmaktadırlar. Karsinogeneziste hem başlangıç, hem de başlangıç sonrası aşamalarda antikarsinojenler olarak; proteaz inhibitörleri, E vitamini ve selenyum, diyet posası, A vitamini ve β -karoten incelenmektedir (7). Bu tür doğal antikarsinojenlerin belirlenmesi ve etki mekanizmalarının aydınlatılması çalışmaları kanseri önlemede yol gösterici olabileceği için halen sürdürülmektedir (7 - 11).

Kanserde kullanıldığı öğrenilen bitkilerden bir kısmının bileşiminde bu inhibitörler bulunmaktadır. Örneğin; maydanoz, meyan kökü, sinameki yaprağı, herdemtaze, boyacı somağı yaprağı (Sarı kök), flavon; mahlep, herdemtaze kumarin içermektedir. Ayrıca maydanoz, ebegümece, ısırganotu, sumancası, sarımsak, soğan C vitamini içermektedir (3). Yenilen otların karoten değerleri üzerine Ünver'in (12) yaptığı çalışmada, çiğ övelek otunun 4180 $\mu\text{g}/100\text{ g}$, ebegümececinin 6217 $\mu\text{g}/100\text{ g}$, evelik otunun (kuzukulağı) ise 4168 $\mu\text{g}/100\text{ g}$ karoten içerdiği saptanmıştır. Ayrıca maydanoz da karoten içermektedir. Bu otlar yenildiğinde karoten ve C vitamini gibi doğal antikarsinojenler de alınmış olmaktadır.

Ayrıca, kanserde kullanıldığı öğrenilen zakkum bitkisinin kanser tedavisinde kullanımı son günlerde gündemde olup bileşiminde

glikozitler (oleandrin) bulunmaktadır. Etkisinin olup olmadığı araştırılmaktadır.

Bitkilerin kullanılış şeklinin en fazla oranda (% 52.8) kaynatılıp suyu içilmek şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bunu, % 14.6 ile iğ olarak tüketme izlemektedir (Tablo 3). Yöre halkının % 74.6'sı ise uygulamanın iyi geldiğine inanmaktadırlar (Tablo 3). Bitkilerin çeşitli hastalıklarda tedavi amacıyla kullanımları ile ilgili diğer araştırma bulguları da bu sonucu desteklemektedir (13, 15).

Yöre halkının % 56.4'ü bu bitkileri yaşlı büyüklerden öğrendiklerini söylemişlerdir (Tablo 4). Şener'in (13) çalışması halkın yiyeceklerin sağlık üzerine etkisi konusundaki inançlarının en önemli kaynağının yine yaşlı kimseler olduğunu işaretlemektedir. Akgün (14), diabetli hastaların uygulamalarını en fazla çevreden (% 85.2), Yücecan ve Pekcan (15) ise komşu - akrabadan (% 64.7) öğrendiklerini saptamışlardır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsan sağlığının korunmasında ve hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçların büyük çoğunluğu bitkisel kökenlidir. Geçen yüzyılın sonuna dek hemen bütün ilaçlar bitkilerden elde edilmekteydi. Yüzyılımızda, büyük çoğunluğu, bazı kimyasal maddelerin yanyana getirilmesi ile sentetik olarak üretilmektedir. Sağlık için tedavi edici madde, bitkinin içinde bu etkiyi göstermeyen diğer maddeler ile beraber bulunmaktadır, saf değildir. Sentetik madde ise etkili maddenin kendisidir ve saftır. Ciddi bir hastalık, bitkilerle tedavi edilmeye çalışılırsa, hastalık ilerler ve tehlikeli bir hal alır. Çünkü bu gibi hastalıklarda ilaçları etkili miktarlarda almak gerekmektedir. Kullanılan bitkinin içindeki etkili madde miktarı belli değildir veya kullanılan bitkinin hiç etkisi bulunmamaktadır. Hatta toksik etkisi olabilmektedir. Kanser gibi ciddi bir hastalıkta da mutlaka bir hekimin önerdiği ve takip ettiği tedavi uygulanmalıdır.

SUMMARY

THE PLANTS USED IN CANCER TREATMENT

Aksoy, C., Yücecan, S., Çiftçi, N., Tayfur, M., Akgün, B., Taşçı, N.

This research had planned and realized to determine traditional methods which are used in various disease and symptoms in the region of Kars, Ağrı, Van, Diyarbakır, Şanlıurfa and Adıyaman. It was determined that some of the people use plants against cancer disease in the region. It was concluded that these plants are frequently used for different aims among people for many years in Turkey. Some of these plants include substances claimed to be natural anticarcinogen. Studies have been continuing to determine these kind of natural anticarcinogenic substances in foodstuffs and elucidate effect mechanisms. A treatment must be proposed and controlled by a doctor in cancer as a serious disease.

KAYNAKLAR

- 1 — Fırat, D., Küçükşu, M. N. : Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu ve Kanser Konusunda Genel Bilgiler, Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.
- 2 — Yücecan, S., Çiftçi, N., Akgün, B., Aksoy, C., Taşçı, N., Tayfur, M. : Diabetli Hastaların Kan Şekerlerini Düşürmek Amacıyla Kullandıkları Yöresel Otlar, XXI. Diabet ve Beslenme Günleri Tebliği, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 10 - 12 Haziran 1987, İstanbul.
- 3 — Baytop, T. : Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No : 3255, Eczacılık Fakültesi, No : 40, İstanbul, 1984.
- 4 — Demirhan, A. : Mısır Çarşısı Drogları, İ. Ü. Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1974.
- 5 — Holland, J. F., Frei, E. : Cancer Medicine, Lea and Febiger Company Ltd., Philadelphia, 1982.
- 6 — Aksoy, M. : Beslenme ve Kanser, Çağ Matbaası, Ankara, 1984.
- 7 — Fiala, E. S., Reddy, B. S., Weisburger, J. H. : Naturally Occurring Anticarcinogenic Substances in Foodstuffs, Ann. Rev. Nutr., 5 : 295, 1985.
- 8 — Wattenberg, L. W. : Inhibition of Neoplasia by Miner Dietary Constituents, Cancer Res (Suppl.), 43 : 2443, 1983.
- 9 — Eys, J. V. : Nutrition and Neoplasia, Nutr. Rev., 40 : 353, 1982.
- 10 — Higginson, J. : Nutrition and Cancer (Summary), Cancer Res. (Suppl.), 43 : 2515, 1983.

- 11 — Lewis, W. H., Elvin - Lewis, M. P. F. : Medical Botany, Plants Effecting Man's Health A Wiley - Interscience Publication, New York, 1977.
- 12 — Ünver, B. : Yenilen Otların Karoten Değerleri ve İnsan Beslenmesinde Katkıları ile İlgili İki Ayrı Köyde Yapılan Araştırma, H. Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü Doçentlik Tezi, Ankara, 1979.
- 13 — Şener, Y. : Yiyeceklerin Sağlıkla İlişkisi Konusunda Halkın İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Programı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, 1978.
- 14 — Akgün, B. : Diyabetik Hastaların Kan Şekerini Düşürmek İçin Kullandıkları Otlar, H. Ü. Beslenme ve Diyetetik Bölümü Mezuniyet Tezi, Ankara, 1984.
- 15 — Yücecan, S., Pekcan, G. : Diabetli Hastaların Beslenme Alışkanlıkları, Kan Şekerlerini Düşürmek Amacıyla Kullandıkları Otlar, Diabet Yılığ, 3 : 217, 1986.